

V. A felelősségre vonás

1945-től megindult az egykori városi nyilaskeresztesek összeszedése és letartóztatása. Az igazoló bizottságok sorban utalták át a szélsőjobboldali érzelműnek mondott személyek ügyeit a népügyészségek és népbíróságok felé. A Budapesti Népbíróság mellett a Kecskeméti Népbíróság hozott ítéleteket mint területileg illetékes néphatalmi jogszolgáltató. Az ügyek negyedét a nyilasok felelősségre vonása tette ki.²¹¹

Ám létszámukhoz képest igen kevés személyt vontak felelősségre. Ez annak köszönhető, hogy a népbíróságok a jogszabályi rendelkezések szerint csak a valóban aktív vagy vezető tisztségviselőket vették vizsgálat alá.²¹² 30-50 fő kerülhetett vád alá. A „kisnyilasok” többségét az iratok tanúsága szerint általában rosszakaróik jelentették fel, de ezekben a perekben általában nem született elmarasztaló ítélet. A Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltárában a fennmaradt iratok alapján a Kecskeméti Népbíróság elé 1945-ben 28 ceglédi ügy került, ebből 12 alkalommal tevékeny és/vagy vezető nyilas tagság volt a vád. Ebben az évben az összes nyilas ügy a ceglédiekkel együtt 81 volt. 1946-ban 27 ceglédi ügyből 10 nyilas vádemeléssel ért véget. Egész évben összesen 22 nyilas ügy volt a népbíróság előtt. 1947-ben 6 ceglédi ügyből 2-nél volt nyilas tagság a vád. Összesen 14 nyilas ügy volt ebben az évben.

Ezekből a számokból látható, hogy jelentős számban kerültek ceglédiek a Szálasi-féle párt miatt a vádlottak padjára. 1945 és 1947 között a 24 ceglédi nyilas ügyéből 13 felmentéssel végződött, míg a letöltendő büntetések között a leggyakoribb ítélet a 6–8 hónap börtönbüntetés és 3–5 év politikai jog felfüggesztése volt. Csúpn néhány esetben kapott ítéletként a vádlott fegyházbüntetést vagy 2–5 év börtönbüntetést és a politikai jogok felfüggesztését 10 évre. A nyilas nők sem kerülhették el a felelősségre vonást. Néhányukat felmentették, de általában 6–8 hónap börtönbüntetést kaptak és 5 évre felfüggesztették politikai jogaikat.²¹³ A Budapesti Népügyészség, a Budapesti Népbíróság és a Népbíróságok Országos Tanácsa is hozott ítéleteket a ceglédi nyilaskeresztesek ügyeiben. Voltak kiemelt,

²¹¹ Tánczos-Szabó, 1995: 325.

²¹² 81/1945. (II. 5.) ME rendelet a népbíráskodásról. 11. §. 4. aki vezetőjellelű cselekményével a nyilas mozgalomnak segítséget nyújtott a hatalom megszerzésére irányuló lázadáshoz, a hatalom megtartásához, vagy aki e hatalom megszerzése után kapott kinevezés alapján a nyilas kormányzatban, közigazgatásban vagy honvédelem keretében életét fenyegető kényszerű szükség nélkül vezetőállást vállalt. (Vezetőállás alatt miniszteri, államtitkári, főispáni, főpolgármesteri, hadseregarancsnoki, hadtestparancsnoki vagy hasonló fontosságú állást kell érteni.) A 12. § alapján a 11. § 1–6. pontjaiban felsorolt cselekményekre főbüntetésként a következő büntetéseket lehet alkalmazni: a) halál, vagy b) életfogytig tartó kényszermunka, testi alkalmatlanság esetében életfogytig tartó fegyház, vagy c) kényszermunka, amelynek legrövidebb tartama tíz évnél kevesebb nem lehet, testi alkalmatlanság esetében tíz évtől tizenöt évig terjedhető fegyház.

²¹³ Hangsúlyozzuk, csak a fennmaradt iratok alapján tudjuk az arányokat érzékeltetni. Vö. MNL BKML, XXV. 18. a. Kecskeméti Népbíróság iratai. 1945–1947.

egy személy elleni ügyek, de néhány esetben előfordult összevont, több személy ellen indított per is. Viszont több egykori párttagot csak tanúként hallgattak ki, nem voltak felelősségre. Ahol letöltendő ítéletet hoztak ott általában 6 hónap és 2 év közötti börtönbüntetést és a politikai jogok felfüggesztését határoztak meg 3, 5 vagy 10 évre. Ám nem volt ritka a Kecskeméti Népbíróságtól fellebbezés miatt átkerült ügyeknél a felmentés sem.²¹⁴

A legelső, nyilván precedensértékűnek szánt és megfélemlítést is célzó pert 1945 tavaszán Hörömpő Károly ellen a Kecskeméti Népbíróság folytatta. Kötél általi halálra ítélték, de, a többi „főnyilashoz” hasonlóan, ezt végül néhány év börtönbüntetésre enyhítették. Nem tettek különbséget a Szalasi-féle és az egyéb nyilas mozgalmak között.²¹⁵ Valószínűleg az alábbihoz hasonló tanúvallomások is segítettek rajta a másodfokú ítéletnél:

„Hörömpő Károly ceglédi üvegmester, üveg és porcelánkereskedőt kb. öt év óta ismerem. [...] A zsidók összeszedése és elszállítása céljából a német Gestapo emberei először 1944. május végén vagy június elején jelentek meg Cegléden. Ekkor Nagy Sándor nyilas városvezetővel léptek érintkezésbe. Ő jelölte ki az elszállítandó zsidókat. [...] egy pártszolgálatos és két Gestapo legény értem jöttek és bevittek Nagy Sándor vendéglőjébe. [...] megjelent Hörömpő Károly ablaküvegeket hozott és hozzálátott két ablak beüvegezéséhez. [...] Hörömpő Károly azonban kétszeri otléte alatt egyáltalán nem folyt be a zsidókról folyt beszélgetésbe és nem szólt az ott várakozott zsidókhöz sem?”²¹⁶

Tóth Alfréd, aki 1943. óta nem volt nyilaskeresztes, az egyik legsúlyosabb börtönbüntetést kapta a ceglédiek között. Szemben például azokkal, akik 1944-ben a SS-t segítették és a nyilaskeresztes hatalomátvétel után is tevékenykedtek a fővárosban.²¹⁷ Tóth agilisan toborozta az embereket, és ennek komoly híre volt a korszakban. Szervezőképességét megmutathatta és baloldali ismeretségét kihasználva nyitott a munkásmozgalomból kiábrándultak felé:

„1939 októberében Tóth Alfréd behívott a Központi szállóba, ahol a Nyilaskeresztes Párt helység volt. Tóth Alfréd felszólított, hogy lépjek be a Nyilaskeresztes Pártba, mert a pártnak

²¹⁴ Vö. Ceglédi nyilaskeresztes életrajzok: Berze Nagy József, Fehér József, Fodor Pál, Hörömpő Károly, Hrobarek Sándor, Hrobarek Sándor, Palásti István, Reznák László, Szakter József, Zsengellér József.

²¹⁵ MNL BKML, XXV. 18. 23/1945.

²¹⁶ BFL, VII. 5. e. 18166/1949. 155. Kecskeméti Törvényszék – Fehér József kihallgatási jegyzőkönyve, 1946. február 6.

²¹⁷ Vö. MNL BKML, XXV. 18. 13/1947.; illetve Tánczos-Szabó, 1995: 325–327.

*olyan tagokra van szüksége, akik már a Szociáldemokrata Pártnak a tagjai voltak. Mert a Nyilaskeresztes Pártnak munkásemberekre van szüksége nem pedig nadrágos emberekre’.*²¹⁸

Talán ez a nyitottság a baloldal felé ellenszenvet szült és befolyásolta a szigorúbb ítéletet. Visszatérő vádként hozták fel ellene, hogy a nehéz szociális körülmények között élőknek jobb életet ígért, ha belépnek a pártba:

*„Alulírott tisztelettel jelentem, hogy a fenti számú ügyben a nyomozást lefolytattam és megállapítottam, Tóth Alfréd a Nyilaskeresztes Párt egyik véres szájú vezetője volt Cegléden. A párttagok szervezésében a legnagyobb szerepe Öneki volt. Különböző ígérek közben szólította fel az illető egyéneket, hogy lépjenek be a Nyilaskeresztes Pártba. A legjobban használt ígérő és ígérő szava volt a jobb megélhetés és a munkás embernek a Nyilaskeresztes Pártban van a helye’.*²¹⁹

Dr. Szakter József, egykori megyevezető-helyettes védekezési stratégiájaként azt állította, hogy soha nem volt tagja a Nyilaskeresztes Pártnak. Csupán támogatta őt a párt, így miután a népellenes büntett vádjá alól a Kecskeméti Népbíróság 1946-ban felmentette, a Budapesti Népbíróság elé került vád két szálon futott tovább. Szakter a joghatóság elé tárta, hogy rá soha nem volt panasz sem a munkatársai sem a lakosság részéről. Aláírt nyilatkozatokat adott be ártatlansága érdekében, ugyanakkor a vád a ceglédi Nyilaskeresztes Párt iratait, országos és ceglédi újságok cikkeit hozta fel ellene.²²⁰ A hűtőházi alkalmazottak kiálltak mellette:

*„Alulírottak, mint a Ceglédi Közvágóhíd és Hűtőház alkalmazottai és munkásai dr. Szakter József alkalmazottai kijelentjük, hogy dr. Szakter József előttünk soha nem politizált, nem hallottunk tőle soha említést sem tenni a nyilas eszméről, nem hogy még minket a nyilas pártba való belépésre csak egy szóval is rávenni akart volna. Ellenben mindig és mindent megtett érdekünkben és nekünk, mint legjobb akarónk és barátunk volt. Soha nem láttuk sem nyilas jelvényt viselni, sem pedig autóján nyilas zászlót’.*²²¹

²¹⁸ BFL, XXV. 1. a. 550/1949. 21–22. Magyar Királyi Rendőrség Ceglédi Kapitánysága – Polyák István tanúvallomási jegyzőkönyve, 1945. augusztus 1.

²¹⁹ Uo. 14. Magyar Államrendőrség Ceglédi Kapitánysága – Tóth Alfréd nyilaskeresztes városvezető tanúvallomási jelentése, 1945. szeptember 26.

²²⁰ BFL, XXV. 1. a. 4224/1948. 19–25. Kecskeméti Népbíróság – Dr. Szakter József perének tárgyalási jegyzőkönyve, 1946. február 4., 43–45. Szabadlábra helyezési kérelem 72 aláírással, dátum nélkül.

²²¹ Uo. 53. Alkalmazotti nyilatkozat, 1945. augusztus 10.

A legsúlyosabb büntetés Kókai Nagy Sándorra várt volna, de ő elmenekült az országból. Az 1946-ban indult eljárás idején Fehér József és társa, Rendes Andor perével együtt akarták tárgyalni, de Berze Nagy Sándor és Bulyovszki Vilmos ügyét, de végül elkülönítették a két pert.²²² Így Berze Nagy József lett az elsőrendű vádlott, míg Bulyovszki Vilmos a másodrendű vádlott, népellenes büntett vádjával. Ennél a pernél volt a legtöbb nyilaskeresztes tanúvallomás és eljárás. Mintegy 90 nyilaskeresztes múltú személyt vontak a nyomozási eljárás alá.²²³ A két fennmaradt peranyag²²⁴ komoly betekintést nyújt a ceglédi szervezet belső működésébe. A tanúvallomások mellett például 130 oldalnál több korabeli, nyilaskeresztes szervezeti dokumentum kutatható itt.²²⁵ A korszakra jellemző a per ítélete. Berze Nagy Sándor először csak tanúként volt jelen az eljárásban. Aztán ellene emeltek vádat, miközben 1944 tavaszán, tehát az internálások és gettósítás idején, éppen frontszolgálaton volt.²²⁶ Bulyovszki Vilmos azt vallotta, hogy jelen volt a Kókai Nagy Sándor-féle vendéglőben az internálások idején, de nem segédkezett az emberek meghurcolásában.²²⁷ Végül népellenes büntett vádjával indult ellenük eljárás. Berze Nagy József a vád ismertetése kapcsán a következőket mondta:

*„A vádat megértettem, de nem érzem magam bűnösnek. Tagadom a vádbeli cselekmények elkövetését. 1940-ben léptem be a Nyilaskeresztes Pártba. [...] 1943. tavaszán megbíztak a szakterületi szervezet vezetésével. Ez tulajdonképpen az iparos, segéd szakmánkénti nyilvántartása volt. Ezt mindössze 3 hónapig csináltam, ez idő alatt kiábrándultam az egész pártból, mert sok mindent ígértek, de semmit nem adtak, 1943 nyarán erről a megbízatásomról lemondtam Nagy Sándor akkori városvezetőnek. [...] 1944 tavaszán be kellett vonulnom katonának és kimentem a frontra, ahonnan csak 1944. novemberében tudtam megszökni és hazamentem Ceglédre. [...] Kérdésre előadom még, hogy karszalagot, pártjelvényt, vagy zöldinget soha nem hordtam, beszédeket nem tartottam, a párt érdekében nem tevékenykedtem”.*²²⁸

²²² BFL, VII. 5. e. 18166/1949. 165–170. Kecskeméti Népbíróság – Berze Nagy József és társa perének tárgyalási jegyzőkönyve, 1947. február 3.

²²³ BFL, XXV. 2. b. 80735/1949. 47–49. Magyar Államrendőrség Ceglédi Kapitánysága – K. Nagy Sándor és társai elleni bűnügyben jegyzőkönyv, 1948. június 26.

²²⁴ BFL, VII. 5. e. 18166/1949. illetve XXV. 2. b. 80735/1949.

²²⁵ BFL, XXV. 2. b. 80735/1949. 99–230. Tanúvallomási jegyzőkönyvek.

²²⁶ BFL, VII. 5. e. 18166/1949. 165–170. Kecskeméti Népbíróság – Berze Nagy József és társa perének tárgyalási jegyzőkönyve, 1947. február 3.

²²⁷ Uo. 111. Magyar Államrendőrség Ceglédi Kapitánysága – Bulyovszki Vilmos tanúvallomási jegyzőkönyve, 1946. október 15.

²²⁸ Uo. 166. Kecskeméti Népbíróság – Berze Nagy József és társa perének tárgyalási jegyzőkönyve, 1947. február 3.

Bulyovszki Vilmos a következőket mondta:

„A vádat megértettem, de nem érzem magam bűnösnek. Tagadom a vádbeli cselekmények elkövetését. 1941-ben léptem be a nyilaskeresztes pártba, de nem csak hogy tisztséget nem viseltem, de még a pártba sem igen jártam. Tagadom, hogy én a német Gestapónak a zsidók összeszedésében segédkeztem volna. Az igaz, hogy rendszeresen jártam be Nagy Sándor-féle vendéglőbe egy-egy fröccsöt meginni. Bent voltam akkor is, amikor a németek ide gyűjtötték össze a zsidókat”.²²⁹

Mindkettő vádlottat felmentették, de a Népbíróóságok Országos Tanácsa végül Berze Nagy Józsefet 6 hónap börtönbüntetésre ítélte.²³⁰ Fehér Józsefet viszont 1948-ban fegyházbüntetésre, Rendes Andort pedig börtönbüntetésre ítélte a Kecskeméti Népbíróóság.²³¹

Hogy a nyilasok ereje mekkora volt Cegléden, jól mutatja, hogy 1945 után földalatti szervezkedés vádjával többüket el akarták ítélni. Az „összeesküvők” egyik szervezője, vezetője – a vádlók szerint – az egyébként világtalan öregember, Varga István egykori nyilaskeresztes volt.²³² A vád szerint 1944 őszétől számos tagtársát gyűjtötte maga köré, és fegyvereket összeszedve akartak a fennálló hatalom ellen lázadást kirobbantani. A valóságban viszont a tanyai emberek vagyonát és életét akarták megóvni a szovjet és román katonák fosztogatásaitól. A vádat végül ejtették.²³³ A jogszolgáltatás munkáját a korszakra jellemző zavaros viszonyok mellett a tanúk helyenként zavaros vallomásai is tovább nehezítették:

„Körülbelül április végén egy orosz betöréssel kapcsolatosan az utca lakói között az a megállapodás jött létre, hogy megszerveznek egy figyelőőrséget, illetve felváltva őrködni fognak. Ekkor és ennek kapcsán ismerkedtem össze Varga Sándor [István – V. I.] /Népkör ucca

²²⁹ Uo.

²³⁰ Uo. 207–208. Népbíróóságok Országos Tanácsa – Berze Nagy József és Bulyovszki Vilmos perének ítélete, 1949. június 22.

²³¹ BFL, XXV. 2. b. 80559/1949. 10–13. Népbíróóságok Országos Tanácsa – Berze Nagy József és Bulyovszki Vilmos perének ítélete, 1949. június 22., 145–149. Kecskeméti Népbíróóság – Berze Nagy Sándor és társa perének ítélete, 1947. február 3.

²³² A Nyilaskeresztes Párt külön szervezési feladatához tartozott a „süketnémák” és a „vakok” bekapcsolása a mozgalomba, pártba. Ungváry, 2004: 6.

²³³ BFL, XXV. 1. a. 4193/1948. 5–7. Magyar Államrendőrség Kecskeméti Főkapitánysága – Összefoglaló nyomozati jelentése a „Ceglédi földalatti-mozgalom ügyében”, 1945. szeptember 26., 22–23. Magyar Államrendőrség Kecskeméti Főkapitánysága – Pákozdi Sándor kihallgatási jegyzőkönyvei, 1945. szeptember 10., 24–25. Magyar Államrendőrség Kecskeméti Főkapitánysága – Fehér József kihallgatási jegyzőkönyvei, 1945. szeptember 10.

/ lakossal. Én mint beosztott éjjeli őr több alkalommal kerültem össze Vargával, mikor is Varga állandóan a politikáról beszélt. Általában arról beszélt, hogy a japánok mégis győzni fognak, az amerikaiak majd kibék[ül]nek velük, sőt oroszokat még ki is fogják innen kergetni. Ezeken a csevegéseken egy alkalommal azt mondtam Vargának, hogy bandákat fogunk felállítani, és már 100 tagja is van ennek a bandának. Több alkalommal mondtam Vargának, hogy oroszokat is megvertünk már, szereztünk puskákat, tört is vettünk el az oroszoktól, néhányat [sic!] már kikészítettünk és még fogunk kikészíteni. [...] Bár a fentieket ugyan mondtam Vargának, határozottan tagadom, hogy állításaimnak valami alapja lenne. Mindabból, amit mondtam valójában egy szó sem igaz”.²³⁴

Hasonlóan jellemző, hogy a csoport vezetőjének a kiléte sem tisztázott:

„Szállásadómnál Varga István /Népkör ucca 41/ sz. alatti lakosnál jutottak tudomásomra Pákozdi Sándor /Népkör ucca/ kijelentései melyek a következők: Szervezkedünk körülbelül már százán vagyunk, három kópiára [kompániára – V. I.] tagozódva, vannak fegyvereink és ezeket még szaporítjuk. Minden tagunk fel van fegyverezve, a fegyvereket úgy szerezzük, hogy leütünk orosz katonákat és lefegyverezzük, esténként 10-es csoportokban portyázunk az utcán stb. stb. Megkérdeztem ki a vezetője ennek a társaságnak, mire Pákozdi azt felelte, hogy Pál István és fivére /Király ucca/ lakosok. Tovább érdeklődtem, hogy szeretnék belépni ebbe a csoportba, mire Pákozdi csak ígéretet adott, de komoly választ nem kaptam tőle”.²³⁵

Talán ezeknek a vallomásoknak is köszönhető a felmentő ítélet.

Jellemző az 1945. utáni sajtóra, hogy általában minden elfogott ceglédi nyilasról azt írták, hogy városvezető, vagy a párt irányítója volt. Úgy tűnt, hogy mindenki fontos volt ezen az alapszervezeten belül. Ez megfelelt a hangulatkeltésnek és a hatályos jogszabályoknak. Fontos leszögezni, hogy bizonyos időszakokban valóban sűrűn váltották egymást a nyilaskeresztes vezetők, de ennyiszor nem lehetett vezetőt váltani. Több tisztség nélküli

²³⁴ BFL, XXV. 1 a. 4193/1948. 10. Magyar Királyi Rendőrség Ceglédi Kapitánysága – Pákozdi Sándor tanúvallomási jegyzőkönyve, 1945. szeptember 6.

²³⁵ Uo. 13. Magyar Királyi Rendőrség Ceglédi Kapitánysága – Fehér József tanúvallomási jegyzőkönyve, 1945. szeptember 6.

nyilaskeresztes párttag ellen nem indult népügyészségi vagy népbíróági eljárás²³⁶, de internálták, törvényszéki fogházba és/vagy rendőri felügyelet alá került.²³⁷

Az eljárások jó részében jellemző módon pont azok a zsidó túlélők tudtak tanúvallomást tenni, akik a két internálás idején lettek kiszakítva a közösségükből. Ezekből az iratokból egyértelműen látható, hogy a német megszállók mennyire nem vettek semmit sem figyelembe. A zsidók kifosztása és törvénytelen internálása nagyon gördülékenyen ment végbe, természetesen magyar kollaboránsok, a ceglédi nyilaskeresztesek egy részének segítségével. A vádlottak esetében háborús (és népellenes) bűntett miatt indult eljárás és született ítélet, ha résztvevői voltak az 1944-es, különösen az internálás eseményeknek. Népellenes bűntett miatt indult eljárás, ha csupán a nyilaskeresztes múlt volt a vád.

Néhányukról tudjuk, hogy a korszak egyszerű, de nem kockázatmentes menekülési stratégiáját választották, vagyis munkásmozgalmi pártokba²³⁸ léptek be.²³⁹ A lehetőség, hogy így elkerüljék a felelősségre vonást nagy volt, de a rizikó sem volt csekély. Beágyazottságukra jellemző, hogy még 1958-ban is magyarázkodnia kellett egy kommunista pártfunkcionáriusnak, Fehér Istvánnak vélt nyilas tagsága miatt. Végül lezárva az ügyet, azzal indokolták a fegyelmi eljárás beszüntetését, hogy Fehért lehet, hogy valaki tudta nélkül beíratta a nyilasok közé, illetve, hogy többek azt mondták, hogy 1945 előtt „rendes, becsületes” embernek ismerték.²⁴⁰ Mások persze nem ezt az utat választották, nem „kötöttek szövetséget” egykori ellenfelükkel, sőt, még 1956-ban is fegyvert fogtak a szabadságharc idején, hogy végül így kerüljenek az állampárt látóterébe.²⁴¹

²³⁶ Vincze Gábor megállapítása szerint ez volt a jellemző a Csongrád vármegyei nyilaskeresztesekre is, ahol a „kisnyilasok” ellen nemigen volt a néphatalmi vádemelés. Két közismert hódmezővásárhelyi nyilaskeresztes ellen sem indult népbíróági eljárás. Vincze, 2020: 194–196.

²³⁷ Vö. Ceglédi nyilaskeresztes életrajzok: Abonyi István, Abonyi Sándor, Czigler Imre, Détári István, Drobnyi István, Jakab János, Jakab József, Makai József, Orosz József, Osvát Benő, Ragály Sándor, Tóth Mihály.

²³⁸ Mai napig nem tisztázott, hogy országos szinten mennyien tettek így és választották elsősorban a szociáldemokrata vagy kommunista pártokat. Vö. Ignác, 2016: 19–24., 43–44.; Zinner, 1992.

²³⁹ Vö. Ceglédi nyilaskeresztes életrajzok: Barcsik Péter, Ferenczi Ferenc, Fodor Pál, Kereszturi László, Kovács Ferenc, Palásti István, Rendes Andor, Tóth István, Vörös István.

²⁴⁰ 1958. március 24-én zajlott le a fegyelmi ügy lezárása. MNL PML, XXV. 51. c. 3/40. ő. e. MSZMP Pest Megyei Bizottság végrehajtó bizottsági ülés, 1958. március 24. 11–12.

²⁴¹ Vö. Ceglédi nyilaskeresztes életrajzok: Juhász Vilmos.